

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับวิธีการในการชุมนุมสาธารณะ ตามพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558¹

จรรยา สมเพาะ²

การศึกษาเกี่ยวกับปัญหากฎหมายเกี่ยวกับวิธีการในการชุมนุมสาธารณะ ตามพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการของการชุมนุมสาธารณะกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการชุมนุมสาธารณะ รวมทั้งได้วิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายการชุมนุมสาธารณะของประเทศไทยและเสนอแนะแนวทางปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการชุมนุมสาธารณะ

จากการศึกษาทำให้ทราบว่า แม้เสรีภาพในการชุมนุมของประชาชนชาวไทยจะได้รับการรับรองโดยรัฐธรรมนูญมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2475 ก็ตาม แต่เสรีภาพประการนี้เป็นเสรีภาพที่อาจถูกจำกัดได้ หากเป็นการชุมนุมสาธารณะและเพื่อคุ้มครองความสะดวกของประชาชนบุคคลที่สามที่จะใช้ที่สาธารณะนั้น หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะสงคราม หรือในระหว่างเวลาที่มีประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินหรือประกาศใช้กฎอัยการศึก แสดงว่าในยามที่บ้านเมืองปกติ เสรีภาพในการชุมนุมก็อาจถูกจำกัดได้ หากเป็นการชุมนุมสาธารณะในที่สาธารณะและได้มีการตราพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 ขึ้นวางหลักเกณฑ์และวิธีการในการจำกัดสิทธิเสรีภาพนั้น ปัจจุบันนี้มีการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการชุมนุมสาธารณะไว้โดยเฉพาะแล้ว อันได้แก่ พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกมาใช้บังคับสำหรับเหตุการณ์การชุมนุมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทั้งยังเป็นกฎหมายที่กำหนดแบบแผนขั้นตอนการปฏิบัติสำหรับผู้ชุมนุมไว้ เช่น การปฏิบัติก่อนการเริ่มชุมนุมสาธารณะ การปฏิบัติระหว่างการชุมนุมสาธารณะ การดำเนินการหลังจากที่ศาลมีคำสั่งให้เลิกการชุมนุมและบทกำหนดโทษหากมีการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งกฎหมายดังกล่าวได้บัญญัติเกี่ยวกับขั้นตอน วิธีการ และบทลงโทษไว้ สำหรับประเทศไทยนั้นการชุมนุมสาธารณะเป็นเสรีภาพที่ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบันในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ก็ยังคงได้บัญญัติรับรองไว้ในมาตรา 44 ว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดย

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่องปัญหากฎหมายเกี่ยวกับวิธีการในการชุมนุมสาธารณะ ตามพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.สมชัย สิริสมบูรณ์เวช

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาเขตบางนา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สงบและปราศจากอาวุธ การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น นอกจากนี้สิทธิดังกล่าวยังได้รับการคุ้มครองตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองของสหประชาชาติ (The UN international Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR) ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีโดยการภาคยานุวัติ เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2539 และมีผลบังคับใช้กับประเทศไทยตั้งแต่วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ในด้านเศรษฐกิจสังคมการชุมนุมสาธารณะและการเดินขบวนเป็นเครื่องมือที่สำคัญของประชาชนระดับล่างของสังคมไทยในการสะท้อนความเดือดร้อนปัญหาปากท้อง และข้อเรียกร้องของตนไปถึงรัฐบาล ในทางการเมืองการปกครอง การชุมนุมสาธารณะ และการเดินขบวนถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารความคิดเห็นทางการเมืองของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ต่อสังคม และเป็นเครื่องมือในการกดดันรัฐบาล เสรีภาพในการชุมนุมจึงนับว่าเป็นเสรีภาพที่สำคัญของประชาชนไทยในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นทางการเมือง เศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างรากฐานที่สำคัญประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย

บทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการดูแลการชุมนุมสาธารณะ การกำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการชุมนุมนั้นของประเทศไทย กำหนดให้หัวหน้าสถานีตำรวจแห่งท้องที่ที่มีการชุมนุมสาธารณะเป็นเจ้าพนักงานดูแลการชุมนุมสาธารณะ และได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงานดูแลการชุมนุมสาธารณะ ได้แก่ อำนาจความสะดวกแก่ประชาชนที่จะใช้ที่สาธารณะอันเป็นสถานที่ชุมนุมรักษาความปลอดภัยหรืออำนวยความสะดวกแก่ผู้ชุมนุมในสถานที่ชุมนุม อำนาจความสะดวกในการจราจรและการขนส่งสาธารณะในบริเวณที่มีการชุมนุมและบริเวณใกล้เคียงเพื่อให้ประชาชนได้รับผลกระทบจากการชุมนุมน้อยที่สุด ส่วนของต่างประเทศนั้น กำหนดให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการชุมนุมในที่สาธารณะ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่มีอำนาจห้ามมิให้จัดการชุมนุมในที่สาธารณะ เว้นแต่ที่สาธารณะนั้นจะเป็นทรัพย์สินที่อยู่ในความครอบครองหรือดูแลของรัฐ หรือกรณีที่ฝ่ายบริหารเห็นว่าการชุมนุมในที่สาธารณะนั้นอาจขัดต่อความสงบเรียบร้อยและไม่มีมาตรการอื่นที่จะป้องกันมิให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยนั้นขึ้น ทั้งนี้การจัดการชุมนุมในที่สาธารณะที่อยู่ในความครอบครองดูแลของรัฐจะต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยงานของรัฐที่ครอบครองดูแลทรัพย์สินนั้นก่อน ซึ่งเงื่อนไขเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการรับผิดชอบการชุมนุมทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศต่างก็กำหนดเหมือนกัน คือให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการควบคุมและดูแลการชุมนุมสาธารณะ

เรื่องบทกำหนดโทษสำหรับผู้ทำการฝ่าฝืนต่อกฎหมายว่าด้วยการชุมนุมสาธารณะของประเทศไทยนั้นได้กำหนดไว้ 9 ฐานความผิดด้วยกัน ซึ่งแต่ในละฐานความผิดก็ได้กำหนดโทษทางอาญาไว้ ไม่ว่าจะเป็นโทษจำคุกหรือโทษปรับ ส่วนบทกำหนดโทษของผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายที่เกี่ยวข้องด้วยการชุมนุมสาธารณะของ

ต่างประเทศนั้น กำหนดบุคคลใดที่กระทำการฝ่าฝืนบทบัญญัติที่ห้ามจัดการชุมนุมในที่สาธารณะและเดินขบวนในเวลากลางคืน หรือที่ห้ามการชุมนุมในที่สาธารณะและเดินขบวนในบริเวณสถานที่หวงห้าม หรือกระทำการฝ่าฝืนคำสั่งห้ามจัดการชุมนุมในที่สาธารณะและเดินขบวน ต้องรับโทษหนักเบาตามฐานะหน้าที่ของผู้กระทำความผิด ซึ่งต่างก็มีทั้งโทษจำคุกและโทษปรับซึ่งเป็นโทษทางอาญา เฉกเช่นประเทศไทย

นอกจากนี้เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายการชุมนุมสาธารณะของประเทศไทยพบว่า มีปัญหาดังนี้และอุปสรรคดังนี้

1. ปัญหาเงื่อนไขข้อกำหนดการปฏิบัติก่อนที่จะมีการชุมนุมสาธารณะ จะแยกออกเป็นสองเรื่อง เรื่องที่หนึ่งได้แก่ เกี่ยวกับการกำหนดระยะเวลาในการแจ้งการชุมนุมสาธารณะ ตามพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 มาตรา 10 ที่กำหนดให้ผู้ประสงค์จะจัดการชุมนุมสาธารณะ ซึ่งหมายความว่า รวมถึงผู้เชิญชวนหรือนัดให้ผู้อื่นมาร่วมชุมนุมในวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนด รวมทั้งผู้ขออนุญาตใช้สถานที่หรือเครื่องขยายเสียงหรือขอให้ทางราชการอำนวยความสะดวกในการชุมนุม แจ้งการชุมนุมตามวิธีการที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดต่อผู้รับแจ้ง ซึ่งได้แก่ หัวหน้าสถานีตำรวจแห่งท้องที่ที่มีการชุมนุมสาธารณะหรือบุคคลอื่นตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดให้เป็นผู้มีหน้าที่รับแจ้งการชุมนุมสาธารณะตามพระราชบัญญัตินี้ ก่อนเริ่มการชุมนุมไม่น้อยกว่ายี่สิบสี่ชั่วโมง เพื่อให้เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ดำเนินการด้านการข่าว การสืบสวนหาข่าวเกี่ยวกับแกนนำ ผู้สนับสนุน เครือข่าย ผู้จัดการชุมนุม ให้ทราบแบบการชุมนุมสาธารณะ จำนวนผู้ชุมนุม สถานที่ที่จะเดินขบวน พฤติการณ์ แผนประทุษกรรมที่เคยเกิดตลอดจนแนวโน้มความรุนแรงของสถานการณ์ เป็นต้น และเรื่องที่สอง คือ ปัญหาเกี่ยวกับผู้จัดการชุมนุมซึ่งตามนิยามในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 กำหนดให้ ผู้จัดการชุมนุม หมายความว่า ผู้จัดให้มีการชุมนุมสาธารณะ และยังให้หมายความว่าผู้ประสงค์จะจัดการชุมนุมสาธารณะและผู้ซึ่งเชิญชวนหรือนัดให้ผู้อื่นมาร่วมการชุมนุมสาธารณะโดยแสดงออกหรือ มีพฤติการณ์ที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่าตนเป็นผู้จัดหรือร่วมจัดให้มีการชุมนุม

2. ปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติระหว่างการชุมนุมสาธารณะ ซึ่งในพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 ไม่ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์เพื่อคุ้มครองสิทธิผู้ชุมนุมในกรณีที่ผู้จัดการชุมนุมขอขยายระยะเวลาชุมนุมแล้วไม่ได้รับอนุญาตให้ขยายระยะเวลาชุมนุม หากผู้จัดการชุมนุมขออนุญาตขยายระยะเวลาชุมนุมตามมาตรา 18 วรรคสองแล้ว ในกรณีที่ผู้รับแจ้งไม่อนุญาต ในพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ชัดเจนว่า ผู้จัดการชุมนุมมีสิทธิอย่างไรบ้าง

3. ปัญหาเกี่ยวกับการใช้กำลังเข้าคลี่คลายสถานการณ์หรือการสลายการชุมนุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เรื่องความจำเป็นในการใช้กำลังและเครื่องมือในทางควบคุมฝูงชน ซึ่งได้กำหนดไว้ในมาตรา 21 วรรค 3 แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 ในกรณีที่ไม้อาจหลีกเลี่ยงการใช้กำลังได้ ให้ใช้กำลัง

และเครื่องมือควบคุมฝูงชนเท่าที่จำเป็น ตามมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ กล่าวคือ การดำเนินการกรณีผู้ชุมนุมกระทำการใด ๆ ที่มีลักษณะรุนแรงและอาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือทรัพย์สินของผู้อื่นจนเกิดการวุ่นวายขึ้นในบ้านเมืองในกรณีที่ผู้ชุมนุมกระทำการใด ๆ ที่มีลักษณะรุนแรงและอาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือทรัพย์สินของผู้อื่นจนเกิดการวุ่นวายขึ้นในบ้านเมือง เจ้าพนักงานดูแลการชุมนุมสาธารณะมีอำนาจสั่งให้ผู้ชุมนุมยุติการกระทำนั้น และในมาตรา 21 ก็ยังกำหนดต่อไปอีกว่าในกรณีที่ไม่ว่าจะหลีกเลี่ยงการใช้กำลังได้ ให้ใช้กำลังและเครื่องมือควบคุมฝูงชนเท่าที่จำเป็น

4. ปัญหาเกี่ยวกับบทลงโทษตามมาตรา 27 ถึงมาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 ที่กำหนดให้บรรดาการกระทำของผู้จัดการชุมนุม ผู้ชุมนุม และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง ที่ขัดต่อมาตราต่างๆที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นการกระทำความผิดในทางอาญาทั้งสิ้น

จากที่ได้ศึกษาถึง กฎหมายที่เกี่ยวกับพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ คือ

1 ปัญหาเงื่อนไขข้อกฎหมายการปฏิบัติก่อนที่จะมีการชุมนุมสาธารณะ โดยแยกออกเป็น 2 เรื่อง ได้แก่

ปัญหาที่เกี่ยวกับการกำหนดระยะเวลาในการแจ้งการชุมนุมสาธารณะ ตามพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 มาตรา 10 ผู้ศึกษาพบว่าเห็นควรแก้ไข มาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 ที่บัญญัติว่า “ผู้ใดประสงค์จะจัดการชุมนุมสาธารณะ ให้แจ้งการชุมนุมต่อผู้รับแจ้งก่อนเริ่มการชุมนุมไม่น้อยกว่ายี่สิบสี่ชั่วโมง” เป็น พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 มาตรา 10 “ผู้ใดประสงค์จะจัดการชุมนุมสาธารณะ ให้แจ้งการชุมนุมต่อผู้รับแจ้งก่อนเริ่มการชุมนุมไม่น้อยกว่าสี่สิบแปดชั่วโมง”

ปัญหาเกี่ยวกับผู้จัดการชุมนุมซึ่งตามนิยามใน ผู้ศึกษาพบว่าเห็นควรแก้ไข มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 ที่บัญญัติว่า “ผู้จัดการชุมนุม หมายความว่า ผู้จัดให้มีการชุมนุมสาธารณะ และยังให้หมายความรวมถึงผู้ประสงค์จะจัดการชุมนุมสาธารณะและผู้ซึ่งเชิญชวนหรือชักชวนผู้อื่นมาร่วมการชุมนุมสาธารณะ โดยแสดงออกหรือ มีพฤติการณ์ที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่าตนเป็นผู้จัดหรือร่วมจัดให้มีการชุมนุม” เป็น พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 มาตรา 4 “ผู้จัดการชุมนุม หมายความว่า ผู้จัดให้มีการชุมนุมสาธารณะ และผู้ประสงค์ที่จะจัดการชุมนุมสาธารณะ”

2 ปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติระหว่างการชุมนุมสาธารณะ ซึ่งในพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 ไม่ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์เพื่อคุ้มครองสิทธิผู้ชุมนุมในกรณีที่ผู้จัดการชุมนุมขอขยายระยะเวลาชุมนุมแล้วไม่ได้รับอนุญาตให้ขยายระยะเวลาชุมนุม ผู้ศึกษาเห็นควรแก้ไข โดยเพิ่มเติมวรรคสาม พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 มาตรา 18 ว่า “กรณีผู้จัดการชุมนุมไม่เห็นชอบด้วยกับคำสั่งไม่อนุญาตให้ขยายการชุมนุมตามวรรคสอง ให้ยื่นอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อผู้บังคับบัญชา ชั้นเหนือผู้รับแจ้ง

ขึ้นไปหนึ่งชั้น และให้ผู้รับอุทธรณ์วินิจฉัยและแจ้งคำวินิจฉัยอุทธรณ์ภายในเวลาสี่สิบสี่ชั่วโมง คำวินิจฉัยอุทธรณ์นั้นให้เป็นที่สุด”

3 ปัญหาเกี่ยวกับการใช้กำลังเข้าคลี่คลายสถานการณ์หรือการสลายการชุมนุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เรื่องความจำเป็นในการใช้กำลังและเครื่องมือในทางควบคุมฝูงชนตามมาตรา 21 วรรคสาม แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 ในกรณีที่ไม้อาจหลีกเลี่ยงการใช้กำลังได้ ให้ใช้กำลังและเครื่องมือควบคุมฝูงชนเท่าที่จำเป็น ผู้ศึกษาเห็นควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 มาตรา 21 วรรคสามจาก “แผนหรือแนวทางการดูแลการชุมนุมสาธารณะตามวรรคสอง ต้องกำหนดให้เจ้าพนักงานหลีกเลี่ยง การใช้กำลัง ในกรณีที่ไม้อาจหลีกเลี่ยงการใช้กำลังได้ ให้ใช้กำลังและเครื่องมือควบคุมฝูงชนเพียงเท่าที่จำเป็น” เป็น “แผนหรือแนวทางการดูแลการชุมนุมสาธารณะตามวรรคสอง ต้องกำหนดให้เจ้าพนักงานหลีกเลี่ยงการใช้กำลัง ในกรณีที่ไม้อาจหลีกเลี่ยงการใช้กำลังได้ ให้ใช้กำลังและเครื่องมือควบคุมฝูงชนเพียงเท่าที่จำเป็นแต่ไม่สามารถให้อาวุธได้ และในกรณีที่การชุมนุมก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้น เจ้าพนักงานอาจใช้อาวุธได้ หากไม่สามารถใช้มาตรการอื่นที่อันตรายน้อยกว่านี้ได้”

4. ปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดบทลงโทษ ตามมาตรา 27 ถึงมาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 ที่กำหนดให้บรรดาการกระทำของผู้จัดการชุมนุม ผู้ชุมนุม และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง ที่ขัดต่อมาตราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นการกระทำผิดในทางอาญาทั้งสิ้นนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่า การชุมนุมสาธารณะเป็นสิทธิเสรีภาพที่ได้รับการรับรองตามรัฐธรรมนูญ เห็นควรแก้ไขโดยไม่ควรกำหนดความผิดซึ่งจะต้องรับโทษทางอาญาไว้ในกฎหมายฉบับนี้ โดยเฉพาะโทษทางอาญาสำหรับผู้เข้าร่วมการชุมนุม กล่าวอีกนัยหนึ่ง การกระทำผิดตามกฎหมายว่าด้วยการชุมนุมสาธารณะไม่ถือเป็นความผิดทางอาญา แต่ให้ใช้มาตรการทางปกครองโดยกำหนดโทษปรับทางปกครองในอัตราที่สูงแทนโทษทางอาญา

เอกสารอ้างอิง

กองบัญชาการศึกษา สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, “แผนการดูแลการชุมนุมสาธารณะตามพระราชบัญญัติ

การชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558,” กันยายน 2558

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, คู่มือการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558 (ฉบับบทกพา).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจแห่งชาติ, 2562

จิรวัดน์ แก้วภูมิแห่. (2557). **ข้อจำกัดของการใช้เสรีภาพในการชุมนุม**. วารสารรัฐสภาสารสภาผู้แทนราษฎร, หน้า 29.

คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย,บันทึกความเห็นและข้อเสนอแนะร่างพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ.2558,สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย,กรุงเทพฯ, 2558.